

— разработка, апробация и внедрение структуры, правил и порядка ведения информационных баз данных по выделенным направлениям ИПСЭ;

— издание отдельного реферативного журнала по криминалистике и судебной экспертизе с разбиением раздела, посвященного судебной экспертизе, по указанным направлениям ИПСЭ либо выделение соответствующего раздела реферативной информации в одном из имеющихся периодических изданий по криминалистике и судебной экспертизе.

Особо следует подчеркнуть, что приведенные мероприятия являются начальными применительно к задаваемой проблеме: обеспечение полноты и всесторонности судебно-экспертного исследования информационной теоретической, нормативной, прикладной и технологической инструментальной поддержкой.

Л. Г. Бордюгов

заступник директора з наукової роботи Донецького НДІСЕ, кандидат юридичних наук

ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Питання внутрішнього переконання судового експерта в спеціальній літературі розроблене недостатньо, хоча ця проблема є актуальною не тільки в теоретичному, а й у практичному сенсі.

Внутрішнє переконання судового експерта – це складне багатогранне поняття, що визначається як передумова, процес, результат пізнавальної діяльності експерта, а також одночасно є основою для формування експертом висновків. У зв'язку з тим, що внутрішнє переконання законом віднесене до одного із критеріїв оцінювання доказів, у цьому сенсі воно отримало своє зовнішнє відображення в законі. Так, відповідно до ст. 67 Кримінально-процесуального кодексу України суд, прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом. Подібні норми містяться й в інших процесуальних кодексах, а саме: у Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 212), Господарському процесуальному кодексі України (ст. 43), Кодексі адміністративного судочинства України (ст. 86).

Надаючи оцінку доказів внутрішньому переконанню, закон разом із тим пропонує певні правила його формування. Це забезпечує сполучення при оцінюванні доказів суб'єктивного чинника – внутрішнього переконання і об'єктивного – сукупності розглянутих доказів. Тож, орган (особа), що призначив судову експертизу оцінюють її за своїм внутрішнім переконанням, яке відповідно до закону є одним із принципів оцінювання доказів. Оскільки висновок експерта є одним із джерел доказів, внутрішнє переконання судового експерта також слід розглядати як один із принципів оцінювання ходу та результатів дослідження.

Як впливає із зазначеного, про внутрішнє переконання суду, прокурора, слідчого, особи, яка провадить дізнання, при оцінюванні доказів прямо вказано в законі. Крім того, дослідженню цього питання чимало уваги приділялось у спеціальній літературі, чого не можна сказати про внутрішнє переконання судового експерта. Певною мірою це пояснюється тим, що чинне законодавство спеціально цього питання не торкається. Що ж до законодавства, яке діяло раніше, цей аспект було відображено лише в ст. 181 КПК Киргизької РСР і ст. 160 КПК Естонської РСР, де вказувалося, що експерт дає висновок за своїм внутрішнім переконанням, яке засноване на оцінюванні результатів дослідження й відповідно до його спеціальних знань.

Виділення проблеми внутрішнього переконання судового експерта пов'язане насамперед з тим, що воно є сполучною ланкою між знаннями, отриманими судовим експертом у ході дослідження, і наступним наданням ним висновку. Це неминуче приводить до необхідності докладного вивчення даного явища, аналізу впливу на нього таких чинників, як структура й зміст експертного пізнання, внутрішні і зовнішні умови, у яких протікає процес дослідження, особливості особистості експерта та ін.

Складність проблеми, неоднозначність підходів до її розв'язання зумовлені її багатогранністю (тут присутні й філософські, і правові, і соціально-психологічні, і логіко-математичні аспекти) і багато в чому суб'єктивним характером самої категорії внутрішнього переконання, що відображається у фактах існування експертних помилок, неоднозначному оцінюванні результатів дослідження різними

експертами, наявності розбіжностей при проведенні повторних і комісійних експертиз. Все це наочно свідчить про те, що питання, пов'язані з формуванням внутрішнього переконання судового експерта, мають свої особливості й потребують докладного вивчення.

Учені-криміналісти цю проблему розглядали з 50-х років XX ст. Р. С. Белкін зазначав, що одним із перших висловив свої погляди щодо внутрішнього переконання судового експерта В. П. Колмаков, який писав, що внутрішнє переконання експерта – це не інстинкт, не беззвітна інтуїція; це – свідомо й вільно сформоване переконання, що має об'єктивні підстави, які дозволяють зробити тільки один – правдивий – висновок¹.

У різний час окремим аспектам цього питання приділяли увагу Т. В. Авер'янова, В. Д. Арсеньєв, Р. С. Белкін, О. Р. Шляхов та ін. Дана проблема освітлювалась також українськими науковцями, такими як Л. Ю. Ароцкер, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько та ін.

Однак у літературі відсутня єдина точка зору щодо природи й поняття внутрішнього переконання судового експерта, а також чинників, що впливають на нього. Наприклад, А. І. Вінберг і Н. Т. Малаховська, стверджували, що внутрішнє переконання слід розуміти тільки як виключну компетенцію особи, яка веде провадження в справі, тобто слідчого та суддів, і, безумовно, не адресовано судовому експерту, до функцій якого не належить ведення провадження в справі².

В. Ю. Шепітько зазначає, що за своєю сутністю внутрішнє переконання – це суб'єктивна впевненість суб'єкта, заснована на оцінюванні об'єктивних даних, обставин, фактів. Вона зумовлена його правосвідомістю, його соціальною та психологічною характеристиками, моральними уявленнями, емоціями, поглядами та ін. Судовий експерт переломлює наявні об'єктивні дані через призму суб'єктивних уявлень і моральних засад³.

Тож, структура внутрішнього переконання судового експерта являє собою сукупність тісно взаємопов'язаних між собою гносеологічних, логічних, психологічних компонентів і умов їхнього формування, які містять:

- процесуальну регламентацію;
- спеціальні знання суб'єкта, досвід роботи та ін.;
- професійно важливі якості;
- загальну спрямованість особистості, світогляд, правосвідомість.

Правосвідомість судового експерта складається з його спеціальних знань, знань процесуальних основ призначення та проведення судової експертизи, ставлення до спеціальних знань, до права, до правових принципів. Важливою складовою правосвідомості судового експерта є його правова психологія.

Обґрунтованість внутрішнього переконання судового експерта полягає в тому, що висновки мають бути засновані на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх об'єктів експертизи. Це означає, що внутрішнє переконання, будучи категорією суб'єктивною, має об'єктивну підставу.

Внутрішнє переконання повинно сприяти вірному й повному відображенню у висновку експерта об'єктивно існуючих фактів і обставин. У цьому сенсі воно є суб'єктивним виразом об'єктивної істини. Внутрішнє переконання як стан упевненості експерта у вірності своїх висновків має спиратися на всебічне, повне й об'єктивне дослідження всіх об'єктів експертизи. У протилежному разі воно перетворюється на самовпевненість, бездоказову й безконтрольну переконаність, далеку від об'єктивної істини.

Р. С. Белкін також зазначав, що внутрішнє переконання судового експерта – категорія суб'єктивна. Це своєрідний емоціонально-інтелектуальний стан судового експерта як суб'єкта, що пізнає, який виникає в підсумку всієї його діяльності щодо вирішення конкретного експертного завдання. Об'єктивні підстави внутрішнього переконання судового експерта становлять у своїй сукупності систему, елементами якої є:

- професійні знання судового експерта, до змісту яких належать його світоглядні принципи, наукові знання, знання ним колективної експертної практики в даній галузі, необхідні навички у використанні потрібних методів дослідження, знання критеріїв і шляхів перевірки отриманих результатів, особистий експертний досвід;

¹ Див: Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин. — 3-е изд., доп. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. — С. 467.

² Див: Винберг А. И. К вопросу о внутреннем судебном убеждении и убежденности судебного эксперта / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская // Вопр. суд. экспертизы. — 1982. — Вып. 23. — С. 29–40.

³ Див: Шепітько В. Ю. Проблемы формирования внутреннего убеждения судебного эксперта / В. Ю. Шепітько // Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях : матер. Междунар. науч.-практ. конф., 14-15 февр. 2007 г. — М. : ТК Велби, Проспект, 2007. — С. 87–89.

— професійні якості судового експерта: спостережливість, увага, глибина, логічність і критичність розуму, самостійність мислення, здатність перебороти упередження або упередженість;

— фактичні дані, ознаки та властивості об'єктів, які досліджуються судовим експертом, обставини справи, що належать до предмета експертизи та зазначають походження й реальні умови існування досліджуваних об'єктів;

— весь процес експертного дослідження, його умови, проміжні та кінцеві результати, їх оцінювання з точки зору повноти, логічної та наукової обґрунтованості, вірогідності як єдино можливих у даних умовах¹.

Отже, внутрішнє переконання судового експерта – це суб'єктивно-об'єктивна категорія, яка характеризує психологічний стан експерта, що виникає в результаті проведеного дослідження й оцінювання отриманих результатів.

Таким чином, у судово-експертній діяльності не тільки не виключається, а й відіграє суттєву роль такий суб'єктивний фактор, як внутрішнє переконання судового експерта, яке базується на об'єктивних даних, отриманих у процесі дослідження об'єктів експертизи.

О. М. Моїсєєв

старший науковий співробітник Донецького НДІСЕ, доктор юридичних наук

СТРУКТУРА ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Внутрішнє переконання вчені визнають підставою оцінювання результатів дослідницьких операцій, а також прийняття експертом управлінських рішень. Отож, актуальним видається дослідження категорії внутрішнього переконання для забезпечення достовірного, науково обґрунтованого та аргументованого результату судової експертизи.

Внутрішнє переконання експерта Т. В. Авер'янова пов'язує з категоріями ймовірного та достовірного в судовій експертизі. Ці поняття виявляють ступінь переконаності експерта в істинності висновків. Значення внутрішнього переконання полягає й у моральній відповідальності експерта за наслідки, до яких можуть призвести результати проведеної судової експертизи². Н. П. Майліс підтримує позицію щодо складної структури внутрішнього переконання³. До об'єктивних підстав внутрішнього переконання Р. С. Белкін відносив також світоглядні принципи та настанови експерта⁴. Таким чином, у результаті узагальнення підходів учених ми виокремлюємо такі підстави внутрішнього переконання експерта: 1) гносеологічні, 2) світоглядні, 3) моральні.

Гносеологічні підстави до внутрішнього переконання експерта узагальнюють його фахову підготовку, професійний досвід, результати проведених досліджень у разі виконання конкретної експертизи. До таких відносимо уявлення експерта про результативність застосування експертних засобів. Гносеологічні передумови внутрішнього переконання пов'язуємо також із обранням експертних методик. На думку вчених, вони характеризуються різним ступенем доказового значення та конкурують між собою за критеріями доступності, економічності, збереження об'єкта дослідження та ін.⁵

Світоглядні підстави – це система поглядів, принципів, уявлень, що визначають сприйняття світу та шляхи його пізнання. Холізм як світоглядна позиція суб'єкта дослідження передбачає усвідомлення взаємозалежності всіх об'єктів і процесів світу, переконання в тому, що ціле завжди більше за суму його складових. Позиція редукціонізму базується на розумінні незалежності частин, що становлять

¹ Див.: Белкін Р. С. Указ. праця. — С. 467–468.

² Див.: Авер'янова Т. В. Судебная экспертиза: курс общей теории / Т. В. Авер'янова. — М. : Норма, 2006. — С. 197, 334–335.

³ Див.: Майліс Н. П. Руководство по трасологической экспертизе : учеб. пособие / Н. П. Майліс. — М. : Щит-М, 2007. — 344 с.

⁴ Див.: Белкін Р. С. Курс криминалистики. Частные криминалистические теории : в 3 т. / Р. С. Белкін. — М. : Юрист, 1997. — Т. 2. — С. 331–332.

⁵ Див.: Сімакова-Сфремян Е. Б. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні / Е. Б. Сімакова-Сфремян, Т. С. Балинян, Л. М. Дереча // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць. — Х. : Право, 2010. — Вип. 10. — С. 151–161.